

IRODA SHAKLLANISHI VA NAMOYON BO'LISHI

Jumanova Ugiloy Sodikjonovna

Guliston davlat universiteti psixologiya kafedrasida stajor o'qituvchisi

Saidmurodova Maloxat Boymurod tsisi

Guliston davlat universiteti psixologiya kafedrasida stajor o'qituvchisi

Annotatsiya

Irodaning eng muhim xususiyati unda faoliyatni amalga oshirishning puxta o'ylab chiqilgan rejaning mavjudligidir. Shu bilan birga iroda avvaldan mavjud bo'lmagan, lekin faoliyatni natijasiga erishishdan so'ng hosil bo'lishi mumkin bo'lgan qoniqishga butun e'tiborini qaratishdan iboratdir. Ko'p hollarda iroda vaziyat yoki qiyinchilik ustidan g'alaba qozonish emas, balki o'z-o'zini engish hamdir. Bu ayniqsa, muvozanatsiz, hissiy, qo'zg'aluvchan, sust kishilarga xos bo'lib, o'zlarining tabiiy xarakterologik xususiyatlari bilan kurashishga to'g'ri keladi. Hech bir muammo irodaning ishtirokisiz hal etilmaydi. Inson kuchli irodasiz katta muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Odamzod boshqa tirik mavjudotlardan o'zining ongi va aqli bilangina emas, balki irodasining mavjudligi bilan ham ajralib turadi.

Аннотация: Важнейшей особенностью воли является наличие в ней тщательно продуманного плана осуществления деятельности. В то же время воля состоит в том, чтобы обратить все внимание на удовлетворение, которое ранее не существовало, но может быть получено после достижения результата деятельности. Во многих случаях - это не победа над ситуацией или трудностями воли, а самообладание. Особенно это характерно для неуравновешенных, эмоциональных, возбужденных, слабых людей, которые «стремятся бороться со своими природными свойствами». Ни одна проблема не может быть решена без участия воли. Человек не может добиться большого успеха без сильной воли. Человек отличается от других живых существ не только своим умом и разумом, но и наличием воли.

Annotation: The most important feature of the will is the presence of a well-thought-out plan for the implementation of activities. At the same time, the will is to pay all attention to the satisfaction that did not previously exist, but can be obtained after the result of the activity is achieved. In many cases, this is not a victory over the situation or difficulties of the will, but self-control. This is especially true for

unbalanced, emotional, excited, weak people who "strive to fight their natural properties." No problem can be solved without the participation of the will. A person cannot achieve much success without strong will. Man differs from other living beings not only in his mind and mind, but also in the presence of will.

Iroda-bu maqsadli harakatlar va harakatlarni amalga oshirishda ichki va tashqi qiyinchiliklarni engish qobiliyatida ifodalangan odamning xatti-harakati va faoliyatini ongli ravishda tartibga solish. Irodaning asosiy vazifasi hayotning qiyin sharoitlarida faoliyatni ongli ravishda tartibga solishdir. Ushbu tartibga solish asab tizimining qo'zg'alishi va inhibitsion jarayonlarining o'zaro ta'siriga asoslangan. Shunga ko'ra, yuqoridagi umumiy funktsiyani konkretlashtirish sifatida qolgan ikkitasini ajratish odatiy holdir — faollashtiruvchi va inhibitiv.

Iroda va his-tuyg'ular o'rtasidagi bog'liqlik, qoida tariqasida, bizda ma'lum his-tuyg'ularni keltirib chiqaradigan narsalar va hodisalarga e'tibor berishimiz bilan ifodalanadi. Yoqimli narsaga erishish yoki unga erishish istagi, xuddi yoqimsiz narsadan qochish kabi, bizning his-tuyg'ularimiz bilan bog'liq. Biz uchun befarq, hech qanday his-tuyg'ularni keltirib chiqarmaydigan narsa, qoida tariqasida, harakatlarning maqsadi sifatida harakat qilmaydi. Biroq, faqat his-tuyg'ular ixtiyoriy harakatlar manbai ekanligiga ishonish xato. Ko'pincha biz his-tuyg'ular, aksincha, maqsadga erishishga to'sqinlik qiladigan vaziyatga duch kelamiz. Shuning uchun biz hissiyotlarning salbiy ta'siriga qarshi turish uchun ixtiyoriy harakatlar qilishimiz kerak. Tuyg'ular bizning harakatlarimizning yagona manbai emasligini ishonchli tasdiqlash-bu ongli ravishda harakat qilish qobiliyatini saqlab, hissiyotlarni boshdan kechirish qobiliyatini yo'qotishning patologik holatlari. Iroda o'zaro bog'liq bo'lgan ikkita funktsiyada o'zini namoyon qiladi-rag'batlantiruvchi va inhibitiv (cheklovchi). Rag'batlantirish funktsiyasiinson faoliyatida namoyon bo'ladi. Faoliyat insonning ichki holatlarining o'ziga xos xususiyatlari tufayli harakatni keltirib chiqaradi. Agar faoliyat irodaning o'ziga xos xususiyati sifatida namoyon bo'lsa, unda u o'zboshimchalik bilan tavsiflanadi, ya'ni ongli ravishda belgilangan maqsad bilan harakatlar va xatti-harakatlarning shartliligi. Bunday faoliyat hozirgi motivlarga bo'ysunmaydi, u vaziyat talablari darajasidan yuqoriga ko'tarilish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Xulq-atvorning haqiqiy omili sifatida irodani tushunish o'z tarixiga ega. Bundan tashqari, ushbu aqliy hodisaning tabiati haqidagi qarashlarda ikkita jihatni ajratish mumkin: falsafiy, axloqiy va tabiiy fanlar. Ular bir-biri bilan chambarchas bog'liq va ularni faqat bir-biri bilan o'zaro aloqada ko'rish mumkin. Antik va o'rta asrlarda Iroda muammosi zamonaviy tushunishga xos bo'lgan nuqtai nazardan ko'rib chiqilmagan. Qadimgi faylasuflar insonning maqsadli yoki ongli xatti-harakatlarini

faqat uning umumiy qabul qilingan me'yorlarga muvofiqligi nuqtai nazaridan ko'rib chiqishgan. Qadimgi dunyoda, birinchi navbatda, donishmandning ideali tan olingan, shuning uchun qadimgi faylasuflar inson xulq-atvori qoidalari tabiat va hayotning oqilona tamoyillariga, mantiq qoidalariga mos kelishi kerak deb hisoblashgan. Shunday qilib, Aristotelning fikriga ko'ra, irodaning tabiati mantiqiy xulosani shakllantirishda namoyon bo'ladi. Aslida, Iroda muammosi o'rta asrlarda mustaqil muammo sifatida mavjud emas edi. Inson o'rta asr faylasuflari tomonidan juda passiv printsip sifatida, tashqi kuchlar uchrashadigan "maydon" sifatida qaraldi. Bundan tashqari, ko'pincha o'rta asrlarda Iroda mustaqil mavjudotga ega bo'lgan va hatto yaxshi yoki yomon mavjudotlarga aylanib, o'ziga xos kuchlarga ega bo'lgan. Biroq, ushbu talqinda ham Iroda o'ziga ma'lum maqsadlar qo'yadigan ma'lum bir aqlning namoyon bo'lishi sifatida harakat qildi. Ushbu kuchlarni bilish-yaxshi yoki yomon, o'rta asr faylasuflarining fikriga ko'ra, ma'lum bir odamning harakatlarining "haqiqiy" sabablarini bilishga yo'l ochadi. Binobarin, o'rta asrlarda Iroda tushunchasi ma'lum bir yuqori kuchlar bilan ko'proq bog'liq edi. Ehtimol, mustaqil Iroda muammosi shaxs muammosini shakllantirish bilan bir vaqtda paydo bo'lgan. Bu Uyg'onish davrida, odam ijodkorlik va hatto xato qilish huquqini tan olishni boshlaganda sodir bo'ldi. Faqatgina me'yordan chetga chiqib, odamlarning umumiy massasidan ajralib chiqib, odam shaxsga aylanishi mumkin degan fikr hukmronlik qila boshladi. Shu bilan birga, shaxsning asosiy qiymati Iroda erkinligi deb hisoblanadi. Tarixiy faktlar bilan ishlashda shuni ta'kidlashimiz kerakki, Iroda erkinligi muammosining paydo bo'lishi tasodifiy emas edi. Birinchi masihiylar inson Iroda erkinligiga ega, ya'ni.vijdoniga muvofiq harakat qilishi mumkin, u qanday yashashni, nima qilishni va qanday me'yorlarga rioya qilishni tanlashi mumkin. Uyg'onish davrida Iroda erkinligi umuman mutlaq darajaga ko'tarila boshladi Kelajakda Iroda erkinligini mutloqlashtirish ekzistensializm — "mavjudlik falsafasi"dunyoqarashining paydo bo'lishiga olib keldi. Ekzistensializm (M. Xaydegger, K. Jaspers, J. P. Sartr, A. Kamyu va boshqalar) erkinlikni har qanday tashqi ijtimoiy sharoit tufayli shartlanmagan mutlaqo Iroda erkinligi deb biladi. Ushbu kontseptsyaning boshlang'ich nuqtasi ijtimoiy aloqalar va munosabatlardan tashqarida, ijtimoiy-madaniy muhitdan tashqarida olingan mavhum shaxsdir. Inson, ushbu yo'nalish vakillarining fikriga ko'ra, jamiyat bilan hech qanday aloqasi yo'q va bundan tashqari, uni hech qanday axloqiy majburiyatlar yoki javobgarlik bilan bog'lash mumkin emas. Inson erkin va hech narsa uchun javobgar bo'lmaydi. Har qanday norma uning uchun uning irodasini bostirish vazifasini bajaradi. J. P. Sartrning so'zlariga ko'ra, har qanday "sotsializm" ga qarshi o'z-o'zidan

qo'zg'atilmagan norozilik chinakam inson bo'lishi mumkin va hech qanday tartibga solinmagan, tashkilotlar, dasturlar, partiyalar va boshqalar bilan bog'liq emas. Irodaning bunday talqini inson haqidagi zamonaviy g'oyalarga zid keladi. Birinchi boblarda ta'kidlaganimizdek, Homo Sapiens turlarining vakili sifatida inson va hayvonot dunyosi o'rtasidagi asosiy farq uning ijtimoiy tabiatida. Insoniyat jamiyatidan tashqarida rivojlanayotgan inson faqat inson bilan tashqi o'xshashlikka ega va uning aqliy mohiyatida odamlar bilan hech qanday aloqasi yo'q. Erkin irodaning mutloqligi ekzistensializm vakillarini inson tabiatini noto'g'ri talqin qilishga olib keldi. Ularning xatosi, mavjud bo'lgan har qanday ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni rad etishga qaratilgan muayyan harakatni amalga oshirgan shaxs, albatta, boshqa me'yor va qadriyatlarni tasdiqlashini tushunmaslikdan iborat edi. Darhaqiqat, biror narsani rad etish uchun ma'lum bir alternativaga ega bo'lish kerak, aks holda bunday rad etish eng yaxshi holatda bema'nilikka, eng yomoni esa aqldan ozishga aylanadi. Irodaning birinchi tabiiy-ilmiy talqinlaridan biri I. P. Pavlovga tegishli bo'lib, u uni "erkinlik instinkti", bu faoliyatni cheklaydigan to'siqlarga duch kelganda tirik organizm faoliyatining namoyon bo'lishi deb bilgan. I. P. Pavlovning so'zlariga ko'ra, Iroda "erkinlik instinkti" sifatida ochlik va xavf instinktlaridan kam bo'lmagan xatti-harakatlarni rag'batlantiradi. "Agar u bo'lmasa, — deb yozgan u, - hayvon o'z yo'lida duch keladigan har qanday eng kichik to'siq uning hayotini butunlay to'xtatadi." Hozirgi vaqtda irodani psixologik o'rganish turli xil ilmiy yo'nalishlar o'rtasida bo'lingan: xulq-atvorga yo'naltirilgan fanda xulq-atvorning tegishli shakllari o'rganilmoqda, motivatsiya psixologiyasida shaxslararo nizolar va ularni qanday engish kerakligi diqqat markazida, shaxsiyat psixologiyasida asosiy e'tibor shaxsning tegishli ixtiyoriy xususiyatlarini ta'kidlash va o'rganishga qaratilgan. Inson xatti-harakatlarini o'z-o'zini tartibga solish psixologiyasi irodani o'rganish bilan ham shug'ullanadi. Boshqacha qilib aytganda, psixologiya tarixining so'nggi davrida ushbu tadqiqotlar to'xtamadi, faqat avvalgi birligini, terminologik aniqligini va o'ziga xosligini yo'qotdi. Shu bilan birga, ular yangi tushunchalar, nazariyalar va usullarni qo'llash orqali mavzu bo'yicha kengaytirilgan va chuqurlashdi. Endi ko'plab olimlar Iroda ta'limotini yaxlit deb qayta tiklashga, unga integral xarakter berishga harakat qilmoqdalar. V. A. Ivannikov irodasining psixologik tadqiqotlari taqdiri-bu muammoga katta e'tibor beradigan mahalliy olimlardan biri, inson xulq-atvorining bir-biriga mos kelmaydigan ikkita tushunchasining kurashi bilan bog'liq: reaktiv va faol. Birinchisiga ko'ra, insonning barcha xatti-harakatlari asosan turli xil ichki va tashqi stimullarga reaksiyalardir va uni ilmiy o'rganish vazifasi ushbu stimullarni topish, ularning reaksiyalar bilan

bog'liqligini aniqlashdir. Inson xatti-harakatlarini bunday talqin qilish uchun Iroda tushunchasi kerak emas. Irodani psixologik o'rganishni rad etish va ularni qisqartirishda, xatti-harakatlarning reaktiv kontseptsiyasini yagona maqbul ilmiy ta'limot sifatida tasdiqlashda ma'lum bir salbiy rol refleksli xatti-harakatlar: shartsiz reflekslar va shartli (operativ bo'lmagan) konditsionerlik bo'yicha tadqiqotlar o'ynadi. An'anaviy ma'noda refleks har doim har qanday stimulg javob sifatida qaraldi. Shuning uchun xatti-harakatni reaksiya sifatida tushunish. Bizning asrimizning dastlabki o'n yilliklarida xatti-harakatlarning refleks kontseptsiyasi ta'siri ostida ba'zi ta'limotlarda psixologiya reaktologiya (K. N. Kornilov) va refleksologiya (V. M. Bexterev) bilan almashtirilganligi simptomatikdir. So'nggi bir necha o'n yilliklar ichida kuchga kirgan va tobora ko'proq tarafdorlarni topadigan yana bir kontseptsiyaga ko'ra, insonning xulq-atvori dastlab faol deb tushuniladi va uning o'zi uning shakllarini ongli ravishda tanlash qobiliyatiga ega deb hisoblanadi. Xulq-atvorni bunday tushunish uchun xulq-atvorni Iroda va ixtiyoriy tartibga solish zarur. Bu nafaqat psixologiyani avvalgi nomini ichki tajriba fani sifatida qaytarishni, balki inson xatti-harakatlarini ilmiy tadqiq qilishda Iroda muammosiga munosib e'tibor berishni ham talab qiladi. N. A. Bernshteyn, P. yu. Anoxin kabi olimlar tomonidan yuqori asabiy faoliyatning so'nggi fiziologiyasi ushbu nuqtai nazarni tabiatshunoslik tomonidan muvaffaqiyatli qo'llab-quvvatlaydi va qo'llab-quvvatlaydi. Ammo xulq-atvorning reaktiv tushunchalari, ayniqsa yuqori asabiy faoliyatning eng an'anaviy Pavlov fiziologiyasida hali ham kuchli va ular bilan faol ixtiyoriy xatti-harakatlar nazariyasi o'rtasidagi ilmiy kurashning natijasi psixologlarga tegishli eksperimental ma'lumotlar bilan qanday bog'liq bo'lishiga bog'liq bo'ladi. xulq-atvor faoliyatining stimullaridan boshqa manbalarining haqiqatini isbotlash, ular turli xil xatti-harakatlarni qanchalik ishonchli tushuntirishlari mumkin refleks tushunchasiga murojaat qilmasdan xatti-harakatlar turlari. Shu munosabat bilan ongning zamonaviy psixologiyasi va kognitiv psixologiyaga, inson psixikasini eksperimental o'rganishning so'nggi usullariga katta umidlar qo'yilmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy psixologik tadqiqotlarda Iroda qanday tushuniladi? V. I. Selivanov irodani odamning xatti-harakatlarini ongli ravishda tartibga solish, maqsadli harakatlar va harakatlar yo'lidagi ichki va tashqi to'siqlarni ko'rish va engish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Faoliyat lahzalarida, sub'ekt o'zini "engib o'tish" zarurati bilan duch kelganda (faoliyat sub'ekti bilan bog'liq to'siqni ajratishning empirik darajasi), uning ongi bir muncha vaqt ob'ektdan, faoliyat predmetidan yoki sherikdan ajralib, sub'ektiv munosabatlar tekisligiga o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. https://kbsmc.mznso.ru/media/cms_page_media/5822/volyaivolevyeprotsessy.pdf
2. https://studopedia.ru/4_99940_razvitie-voli-u-cheloveka.html
3. Vygotskiy L. S. *Sobr. Op.: 6 jildda-jild 3.* - M., 1983 yil. (Bolalik davrida Iroda va uning rivojlanishi muammosi: 454-465.)
4. Rubinshteyn. S. *Umumiy psixologiya asoslari: 2 jildda* — M., 1989. - Jild II. - S. 187.
5. Е.П.Ильин „Психология воли” 2009г 32ст

